

FRASEOLOGIA I COHESIÓ TEXTUAL: ELS MARCADORS DISCURSIUS EN CATALÀ

La noció de marcador discursiu es va originar, dins del marc epistemològic de l'anàlisi del discurs, aplicat en un principi només a l'estudi de la conversa. En un treball que significava l'inici de l'aventura del concepte, Schifffrin (1987: 31) definia aquests *discourse markers* en els termes següents: «I operationally define markers as *sequentially dependent* elements which bracket units of talk». L'autora, d'aquesta manera, referenciava tant els connectors estrictes (conjuncions, locucions conjuntives, etc.) com d'altres elements que es feien servir en anglès per a les pautes de la conversa: adverbis com *now* o *then*, o d'altres expressions més extenses com podien ser *you know* o *I mean*. No obstant això, ben prompte es demostraria la pertinència del concepte, més enllà de la conversa, per a l'anàlisi de qualsevol tipus de discurs: per a la interpretació dels múltiples i diversos elements que, sovint d'origen fraseològic, fan possible l'ordenació textual i en revelen les estratègies comunicatives —respecte al contingut i respecte al receptor— activades per l'emissor.

En els últims anys s'ha produït una autèntica eclosió d'estudis lingüístics, aplicats a una abundant relació de llengües i a propòsit dels discursos més heterogenis, que coincideixen a valorar l'interès dels marcadors discursius per a l'anàlisi de l'estructura i la cohesió textual.¹ Però a pesar de la notabilíssima popularització del concepte —el sintagma *marcador discursiu* ha esdevingut, en el dia d'avui, omnipresent en monografies, manuals i temaris—, no resulta possible disposar-ne d'una única i consensuada definició universal. Des del treball de Schifffrin fins ara, la noció s'ha anat fent servir, per extensió progressiva, a més i més tipus de manifestacions lingüístiques, cosa que ha comportat una contínua revisió en els límits del terme i una versàtil incorporació de matisos.²

1. Així, per exemple, dins l'àmbit de la lingüística catalana, Vicent Salvador (Maingueneau / Salvador 1995: 185-189) n'ha estudiat la utilitat i el sentit en l'assaig, i Adolf Piquer (1995: 121-132) va ser un dels pioners a encarar la qüestió pel costat de la narrativa.

2. Tanmateix, totes les definicions coincideixen, per descomptat, en una visió *discursivista* del producte textual; accepten la consideració del text com una part indestriable del procés interactiu de la comunicació; un component essencial d'aquest procés (que en certa mesura pot arribar a reflectir-ne la globalitat), però sense autonomia absoluta com a objecte d'estudi.

Prenent com a referència l'aclaridor treball divulgatiu de Maingueneau i Salvador (1995: 185), considerarem ací els marcadors discursius com els diferents tipus d'indicadors lingüístics que, presents en el text, expliciten la connexió entre diferents parts del contingut, però es caracteritzen realment pel fet de remetre al procés d'interacció discursiva on el text és instrument.³ D'aquesta manera, els marcadors discursius adquireixen una doble funció: d'un costat, constitueixen marques que regulen una determinada organització del text (faciliten al receptor, en aquest sentit, la possibilitat d'una interpretació coherent del conjunt); de l'altre, aporten informació sobre les relacions de l'autor respecte als mateixos continguts del discurs que construeix (la *modalització*), i també sobre les relacions interpersonals entre emissor i receptor. Els mateixos Maingueneau i Salvador ho sintetitzen amb les paraules següents:

Són, en un mot, *marques d'una estratègia que l'escriptor adopta en el procés de l'escriptura i que funcionen com a instruccions de lectura*. (1995: 185-186)

Es tracta, per tant —ho corroboren les propostes de definició—, d'una noció àmplia que, definida sobre criteris discursius (i no lèxics o morfosintàctics), va molt més enllà dels llistats tradicionals de conjuncions i locucions conjuntives. Una noció que fa referència, en general, al conjunt de *senyals* que l'emissor introdueix en el text a fi d'estructurar-lo, però també a les pautes que aquest adreça al receptor perquè *reompliga* coherentment els buits que un discurs sempre presenta. En el cas dels registres escrits, per exemple, els marcadors són recursos estratègics perquè el lector pugui completar satisfactòriament el procés inacabat que s'enceta durant l'escriptura: directrius mestres en el joc interpersonal que l'escriptor programa i que efectivament s'activa quan el lector descodifica el missatge.⁴

3. Aquesta definició no es contradiu —ans al contrari: hi resulta compatible i complementària— amb la proposada per José Portolés (1998: 25-26): «Los *marcadores del discurso* son unidades lingüísticas invariables, no ejercen una función sintáctica en el marco de la predicación oracional y poseen un cometido coincidente en el discurso: el de guiar, de acuerdo con sus distintas propiedades morfosintácticas, semánticas y pragmáticas, las inferencias que se realizan en la comunicación». Per a contrastar aquestes dues definicions de referència amb d'altres propostes, consulteu Pons (1998: 41-60).

4. Així, doncs, la noció de *marcador discursiu* acceptaria una explicació, en clau metafòrica, per mitjà de l'equivalència entre el text, considerat com un discurs, i la carretera o el camí per què transita un vehicle. De la mateixa manera que l'enginyer dissenyaria una carretera i se serviria dels senyals de trànsit per a facilitar-hi la conducció als possibles automobilistes, l'emissor d'un text —parlant o escriptor— disposa d'uns *senyals* específics que situa estratègicament per a facilitar la reconstrucció més completa del missatge. D'aquesta manera, el viatge lineal que un text sempre proposa —lineal en el temps per al discurs oral, amb els elements lingüístics presentats *després* de l'altre; lineal en l'espai per als discursos escrits, amb una successió dels elements lingüístics uns *continuació* dels altres—, es du a terme amb l'ajuda d'unes pautes, unes instruccions, que l'emissor situa més o menys astutament en el discurs. Escoltem o llegim, i recorrem un camí de paraules; resseguim una sendera de fonemes, lèxemes i morfemes, sintagmes, oracions. I la ruta, talment com quan conduïm, proporciona indicadors que ens adverteixen dels perills, de les característiques de cada tram, de les corbes,

Siga com vulga, la diversitat diacrònicament documentable en les definicions de *marcador discursiu* constitueix un problema menor, si es compara amb l'heterogeneïtat de criteris seguits a l'hora d'establir-ne una tipologia estandaritzada. Si bé en el cas del francès els principals esforços taxonòmics en l'ordenació del bigarrat conjunt dels marcadors discursius es remunten a l'intuïtiu treball d'E. Roulet i d'altres (1985), i en l'àmbit anglosaxó és B. Fraser (1990) qui hi estableix criteri, actualment hi continua havent una notable divergència de propostes, amb la conseqüent multiplicitat de *tipus* definits segons els punts de vista adoptats.

Dins l'àmbit de la lingüística espanyola, José Portolés (1993) aporta, després de fer balanç i anàlisi de l'estat de la qüestió, una curiosa i interessant proposta, en la qual es diferencia, dins dels marcadors discursius, el subgrup dels *connectors*,⁵ definits com «unitats que vinculen un enunciat amb un element anterior i que proporcionen instruccions que guien les inferències que se n'han d'obtenir del conjunt (ja sia reforçant-ne o eliminant-ne les que podrien fer-se en una primera instància)».⁶ En aquest sentit, l'estudi de Portolés avalua les funcions dels connectors com a cohesionadors d'unitats supraoracionals en el text,⁷ tot advertint que la cohesió textual no és el veritable fi d'aquestes unitats (que, com hem

---

dels canvis de sentit, si es tracta d'una via principal o secundària, etc. Aquests indicadors serien, en el text —si n'acceptem la comparació—, els marcadors discursius: empremtes a través de les quals l'autor, enginyer del camí textual, ens facilita orientacions, plànols sobre l'estructura i l'ordenació interna, prevencions i, en definitiva, pistes sobre les inferències que ens és lícit fer i les que hem de desestimar. De la seua perícia en la distribució i l'activació de tan particulars senyals, depèn en última instància la qualitat del viatge: les possibilitats que, com a lectors, tindrem de fer una expedició exitosa per la ruta de les paraules; o, per contra, de perdre'n, accidentadament, l'orientació.

5. El mateix Portolés es mostra conscient de les confusions que el terme *connector* comporta, atès que el mot resulta genèric i ja ha estat emprat per uns altres autors amb sentits no exactament coincidents. D'aquesta manera, reconeix l'oportunitat de complementar —com habitualment fan uns altres autors— el substantiu *connectors* amb adjectius com *pragmàtics*, *discursius*, *argumentatius* o *interactius* per tal de diferenciar-los dels anomenats *connectors lògics*. I cal tenir encara en compte, a l'hora de salvar els obstacles de les dissensions terminològiques, que, per a nocions ben pròximes a la dels seus *connectors* —bé que no exactament coincidents—, unes altres etiquetes han tingut, en l'obra d'altres autors, la seua fortuna pròpia: S. Gili Gaya (1961: 325-331) i Catalina Fuentes (1987) parlen d'*enllaços extraoracionals*; J. Alcina i J. M. Blecua (1975 § 7.3.6.), d'*ordinadors del discurs*; H. Mederos Martín (1988), de *connectius*; i M. Casado Velarde (1991), d'*operadors discursius*. I l'embolic es fa més gros a la vista que, mentre que E. Alarcos (1980³: 339) utilitzava per a les conjuncions coordinants el nom *connectiu*, José A. Martínez (1984-1985: 71) i d'altres seguidors de l'escola funcionalista espanyola s'hi referien directament amb el terme *connector* (amb un sentit, per tant, molt distint del que hi atribueix Portolés).

6. Aquesta definició proposada per Portolés parteix d'una concepció de la comunicació que, prenent base en Grice (1989), Ducrot *et al.* (1980), Sperber i Wilson (1986) i Blakemore (1992), supera la dimensió de la codificació estricta i para atenció a les inferències del receptor per interacció de l'enunciat amb el context de l'enunciació.

7. Aquestes funcions pressuposen, naturalment, un punt de vista discursiu, amb la consideració del text —no l'oració— com a unitat fonamental d'estudi en el marc dels processos de comunicació. Per això, en el punt concret de les propietats cohesives dels connectors, el treball de Portolés s'emparenta directament amb aportacions com les de T. A. van Dijk (1979), M. A. K. Halliday i R. Hasan (1976: 226-273), C. Fuentes Rodríguez (1987), H. Mederos Martín (1988: 211-255), S. H. Boretti de Macchia (1984) o la síntesi divulgadora de A. Vilarnovo (1991).

dit, és la regulació de les inferències) sinó una conseqüència.⁸ Finalment, sobre la base del tipus d'instrucció semanticopragnàtica que guia aquestes inferències, i amb Blakemore (1987, 1992) com a punt principal de partida,⁹ proposa la distinció entre tres classes principals de connectors. És a saber:

- a) Connectors *additius*. Permeten l'obtenció d'inferències que serien difícils d'aconseguir si els enunciats es mantingueren independents.
- b) Connectors que reforcen les suposicions que es poden inferir d'un enunciat determinat. N'hi ha de dos tipus: *connectors justificatius* (aquells en què l'enunciat introduït reforça les suposicions que es poden inferir de l'enunciat anterior) i *connectors consecutius* (aquells en què les suposicions que es podrien inferir de l'enunciat posterior al connector són reforçades per l'enunciat que el precedeix).
- c) Connectors *contraargumentatius*. Suprimeixen inferències que es podrien col·legir d'un enunciat.

Al marge d'aquests tres tipus de connectors, Portolés reconeix en el seu estudi, entre la resta de marcadors —els no connectors—, les classes següents:

- a) *Marcadors reformulatius*. Permeten presentar l'enunciat on apareixen com una nova formulació d'un primer element no sempre explícit. Si en el cas dels connectors, la restricció inferencial entre els dos membres era mútua, en els reformulatius és retroactiva: permeten a l'emissor tornar a l'element anterior i assignar-hi una nova interpretació. Així, doncs, el primer enunciat no afecta les inferències que es poden fer del segon: no més el segon condiciona les inferències del primer. Portolés hi distingeix dos subgrups: *marcadors reformulatius parafràstics* (presenten el sentit del segon enunciat com a idèntic a la inferència que resulta pertinent del primer enunciat, generalment explícit) i *marcadors reformulatius no parafràstics* (mostren el segon enunciat com una conclusió que cal inferir d'enunciats anteriors, explícits o no, amb un canvi de perspectiva enunciativa).
- b) *Marcadors de rectificació*. Actuen retroactivament sobre les inferències que suggereix el primer enunciat, tot anul·lant-ne la veritat del que diuen o connoten. La restricció d'inferències que el segon enunciat exerceix sobre el primer es limita a la simple substitució —cosa que, segons Portolés, els diferencia dels connectors *contra-argumentatius*.
- c) *Ordenadors del discurs*. Indiquen el lloc que ocupa un enunciat en el conjunt del discurs. Molt més habituals en la llengua escrita que en l'oral, responen a la planificació que l'emissor fa per a la distribució dels continguts en el text. S'hi podrien distingir tres tipus: *marcadors d'obertura* (serveixen per a obrir una sèrie discursiva), *marcadors de continuïtat* (indiquen que l'enunciat que acompanyen forma part d'una sèrie de la qual no és l'element primer), i *marcadors de tancament* (assenyalen el final de la sèrie discursiva).

8. En aquest aspecte, es tracta d'una coincidència amb les posicions de Blass (1990) i Blakemore (1988; 1992: 84-88, 134-142), les quals, defensores del principi de pertinència, consideren que els parlants d'una llengua no fan servir els connectors per a aconseguir un text coherent, sinó perquè l'oient n'obtinga les inferències pertinents.

9. Tot i reconèixer explícitament el fonament directe de Blakemore (1987, 1992) per al seu treball, Portolés no deixa de relacionar d'altres propostes alternatives de classificació, com ara les de Roulet *et al.* (1985), C. Fuentes (1987), M. L. Gutiérrez (1978: 239-255), C. Rubattel (1987) i H. Mederos Martín (1988). En el treball que presentarà després (Portolés, 1998) i que també tindrem en consideració ací, amplia les referències a Fuentes (1996), Fuentes i Alcaide (1996), Corrés (1991), Casado (1993), Llorente (1996), Martínez (1997), Briz (1998) i Pons (1998).

d) *Marcadors de digressió*. Indiquen un distanciament del discurs respecte al fil principal en la planificació discursiva inicial. A diferència dels ordinadors del discurs, són freqüents i característics de la llengua oral.

e) *Marcadors d'inferències paral·leles*. Referits a les funcions discursives de les partícules adverbials *també* i *tampoc*, que es caracteritzen com a marcadors pel fet d'indicar que l'enunciat en què apareixen ha de ser descodificat de manera que s'hi conserven els mateixos tipus d'inferències i d'efectes contextuals que en l'enunciat previ.¹⁰

f) *Marcadors d'inversió inferencial*. Referits a locucions com *precisament*, *precisament per això*, *per això mateix*, *justament*, etc. Segons Portolés, aquestes unitats no són connectors —apareixen en posició final i no uneixen dos membres—: són marcadors pel fet que modifiquen les inferències d'un enunciat anterior.

g) *Modalitzadors*. Remeten a les estratègies que, en cada llengua, es poden seguir per a l'expressió de la modalitat: des del mode verbal i l'entonació —en el registre oral—, fins a l'ús de determinats adjectius, locucions adverbials, sintagmes preposicionals o, fins i tot, interjeccions.

h) *Retardadors del col·loqui i falques lingüístiques*. Prototípicament característics dels registres orals, aquests marcadors són connectors o modalitzadors degradats, que han perdut la significació originària i que únicament serveixen per a retardar una intervenció.

Si fem recapitulació d'aquesta proposta classificatòria de Portolés, podem esquematitzar-la de la manera següent:

CLASSIFICACIÓ DELS MARCADORS DISCURSIUS SEGONS J. PORTOLÉS (1993)

1. Connectors
  - 1.1. Connectors additius
  - 1.2. Connectors reforçadors d'inferències
    - 1.2.1. Connectors justificatius
    - 1.2.2. Connectors consecutius
  - 1.3. Connectors contraargumentatius
2. Marcadors reformulatius
  - 2.1. Marcadors reformulatius parafràstics
  - 2.2. Marcadors reformulatius no parafràstics
3. Marcadors de rectificació
4. Ordenadors del discurs
  - 4.1. Marcadors d'obertura
  - 4.2. Marcadors de continuïtat
  - 4.3. Marcadors de tancament
5. Marcadors de digressió
6. Marcadors d'inferències paral·leles
7. Marcadors d'inversió inferencial
8. Modalitzadors
9. Retardadors del col·loqui i falques lingüístiques

Entre les objeccions i les remarques que, des del nostre punt de vista, es podrien fer en la discussió d'aquesta proposta inicial de Portolés, destacariem les següents:

10. Portolés fonamenta aquests *marcadors d'inferències paral·leles* en els estudis de Blakemore (1992: 142-143) sobre les funcions dels adverbis anglesos *too* i *also*.

1. La distinció entre el que Portolés denomina *marcadors de rectificació* i els *connectors contraargumentatius* sembla respondre, sobretot, a la diferenciació dels connectors com un subconjunt particular dels marcadors. Els punts de coincidència entre els uns i els altres semblen més que evidents. I és que *rectificadors* i *contraargumentatius* coincideixen a assenyalar, en el fil del discurs, que les seqüències posteriors a aquestes *marques* aporten divergències —tant se val que siguin d'oposició com només de matis— respecte als enunciats anteriors.¹¹

11. La diferenciació entre marcadors de rectificació (no connectors) i connectors contraargumentatius es fonamentaria, d'acord amb la mateixa noció de connector, en el fet següent: mentre que els primers uneixen dos enunciats de manera que el segon (el posterior al marcador) condiciona les inferències que el receptor ha de fer del primer (l'anterior al marcador), sense que aquest condicione gens ni mica les inferències que es poden desprendre del segon, en el cas dels connectors contraargumentatius la influència és recíproca (tant el segon enunciat influeix les inferències del primer, com el primer les del segon). Els mateixos exemples que l'autor addueix d'un i l'altre tipus de marcador (cf. Portolés 1993: 151 i 153) serviran —traduïts ací al català— per a aportar llum sobre la qüestió:

(1) *Antoni havia lliurat el treball una hora més tard. Tot i això, era molt pitjor que el dels companys.*

(2) *A tot açò, la diligència havia arrencat a caminar, dic a córrer, arrossegada per deu fogosos cavalls (P. A. de Alarcón)*

En (1), l'enunciat que apareix a continuació del marcador *Tot i això* («[el treball d'Antoni] era molt pitjor que el dels companys») permet refutar algunes inferències que a priori serien possibles en el primer enunciat («Antoni havia lliurat el treball una hora més tard»), entre les quals hi hauria, lògicament que 'Si Antoni lliura el treball més tard és que l'ha volgut perfeccionar i, per això, probablement és millor que els altres'. Al seu torn, resulta obvi que el primer enunciat aporta un valor semàntic complementari i condicionant de l'enunciat segon: per això la seua pertinència. Si l'enunciador hagués apuntat només que «El treball d'Antoni era molt pitjor que el dels companys», les inferències que el receptor hi podria fer serien incompletes en relació amb les que planteja el fragment tot complet: 'Antoni no solament ha fet el pitjor treball. Aquesta vegada ha demostrat ser un incompetent rotund, perquè fa el pitjor dels treballs i, damunt, invertint-hi una hora de temps més que els companys!'. Pel seu cantó, en (2), els enunciats separats pel marcador *dic* no influeixen respectivament en el reforçament o l'eliminació inferències, sinó que aquesta influència només es produeix en un sentit: del segon terme sobre el primer. Així, «a córrer» eliminaria les inferències que el receptor havia començat a desplegar a partir de «a caminar». Les esborra i les rectifica per les corresponents al segon terme. Però, en canvi, una vegada suprimida la pertinència en el discurs del primer terme, i proposada la substitució, «a caminar» no condicionaria les inferències que desencadena en el receptor el verb «córrer». Dit d'una altra manera: les inferències de la frase «la diligència havia arrencat a córrer» serien perfectament homologables a la de la frase total «la diligència havia arrencat a caminar, dic a córrer».

Aquesta lectura de Portolés ens semblaria més o menys coherent per al cas dels registres orals, en què l'emissor no compta amb la possibilitat de planificar el discurs. Hi ha doncs, l'eventualitat del lapsus: la paraula o la construcció desafortunada que, una vegada articulada, no permet la marxa enrere. Sense opcions per al *tipp-ex*, la goma d'esborrar o la tecla de rectificació en l'ordinador, en el moment que l'orador s'adona de l'error, com que no pot remuntar-se en el temps i rectificar-lo, no té millor alternativa que una sollicitud de correcció adreçada a l'oient, a fi que obvie l'enunciat ja irremissiblement vehiculat, n'elimine totalment les inferències que potser ja ha començat a suggerir, i les substitueixca per les d'un nou enunciat, aquest sí, vàlid. Els exemples d'aquesta convenció no poden ser més habituals en les pràctiques comunicatives orals. La transcripció següent podria servir-nos com a referència:

(3) *Ahir vaig prendre un café amb la teua amiga Rosa... ai! dic: Roser..., i li vaig preguntar per tu.*

No hi ha dubte que, si en comptes de tractar-se d'una intervenció oral, l'emissor hagués de comunicar-se per escrit —com ara, en una carta—, hauria tingut l'oportunitat d'evitar l'equivocada referència onomàstica i d'apuntar, sense majors problemes: «Ahir vaig prendre un café amb la teua amiga Roser i li vaig preguntar per tu.» Per això, resulta pertinent, en l'oralitat, una consideració del marcador *ai! dic* com a rectificador, al marge del concepte de *connector*.

2. De la mateixa manera que en els de rectificació, en els cas dels marcadors retardadors del discurs (les falques lingüístiques), la presència d'aquests elements en els discursos escrits deixa de tenir el sentit original —la d'omplir un temps que el parlant inverteix en la meditació i en el càlcul de la pròpia intervenció— i només s'explica per l'assumpció d'altres funcions: de simple addició o de modalització col·loquialitzant del discurs.

3. La sistematització proposada per Portolés deixa fora d'altres tipus de marcadors essencials en l'ordenació del discurs, com ara *a)* els d'introducció de lloc i de temps; *b)* els de localització de fragments dins del mateix discurs (normalment, originats per processos de gramaticalització a partir dels temporals i els espacials); *c)* els d'introducció d'un nou tema; *d)* els que vinculen un segon enunciat amb el primer en virtut d'una relació lògica de finalitat; *e)* els que expressen condicionalitat o hipòtesi; *f)* els que guien inferències per comparació entre dos o més enunciats; *g)* els que assenyalen l'inici o el final d'una unitat textual en relació amb un context més ampli; etc.

4. Els marcadors que Portolés anomena *d'inversió inferencial*, que en el context d'una conversa apareixen en posició final i es caracteritzen per modi-

---

Ara bé: què passa si un marcador d'aquests tipus apareix present en un discurs escrit? Si l'exemple (3), en comptes de ser la simple transcripció d'una intervenció oral, fóra el fragment d'una carta, el joc d'inferències proposades al receptor —lector ara— seria tot un altre. Més que una simple i innocent *rectificació*, la frase remetria irònicament a un determinat context que emissor i receptor comparteixen: potser la fòbia de Roser a ser confosa amb una altra amiga comuna de nom Rosa; potser el recordatori d'una situació còmica o ridícula en què algú va confondre el nom de Roser amb el de Rosa; potser una broma per raó del parallelisme entre les relacions de l'emissor o del destinatari amb Rosa i amb Roser, etc. Només la complicitat —el coneixement i les experiències compartides entre emissor i receptor— permetria deduir les inferències que l'autor de la carta hi proposa per al destinatari. Però, en qualsevol cas, resultaria evident que, per al context escrit, la rectificació no és gratuïta. Continua clar que el segon terme, «Roser» condiona les inferències que cal fer del primer («Rosa»), però no menys evident resulta ara la intervenció del primer terme («Rosa») com a condicionador actiu de les inferències que l'emissor programa per al segon terme («Roser»).

Ben mirat, els arguments exposats per al nostre exemple resulten igualment vàlids per a l'apuntat per Portolés (2). La rectificació de l'expressió «a caminar» per l'expressió «a córrer» —amb el marcador *dic* interposat—, tampoc no hi resulta gratuïta en un text escrit (com és el cas del d'Alarcón). Fet i fet, si l'autor decideix codificar el missatge anotant «A tot açò, la diligència havia arrencat a caminar, dic a córrer, arrossegada per deu fogosos cavalls», i no es conforma a fer-ho, simplement, consignat que «la diligència havia arrencat a córrer, arrossegada per deu fogosos cavalls» és per alguna cosa: d'entrada, per connotar la frase amb un indiscutible to col·loquialitzant; però, possiblement, també per projectar, mitjançant la rectificació, unes determinades inferències sobre el segon terme («a córrer»). I és que, amb la correcció, per contrast amb el primer terme («a caminar»), s'hi aconsegueix un major èmfasi en les inferències de velocitat que el segon element («a córrer») suscita.

Si el mateix Portolés (1993: 153) reconeix la proximitat dels marcadors de rectificació als connectors —«reciben con frecuencia un sentido próximo al de los conectores», arriba a escriure—, per la nostra part considerem defensable, per les raons exposades, que en els registres de l'escritura aquests es consideren sistemàticament com a veritables connectors en tots els sentits. Per reformular-ho sintèticament: en els registres escrits, atenen les possibilitats de correcció i el temps disponible per a la planificació, la presència final en el discurs d'un marcador de rectificació sí que implica un condicionament del primer enunciat respecte de les inferències que toca fer en el segon. D'aquesta manera, en el discurs acadèmic escrit (aquest és el cas dels textos de Joan Fuster), podem considerar els marcadors de rectificació com un simple cas particular, plenament inscrit en la noció de *connectors adversatius* o *contraargumentatius*.

ficar les inferències d'un enunciat anterior, difícilment preserven el caràcter resolutiu —de posició última— en el context d'un discurs escrit.¹²

5. Cap proposta de classificació, en matèria de marcadors discursius, pot resultar definitiva i plenament satisfactòria —ni la de Portolés, ni la que ací acabarem defenent, ni qualsevol altra—, per tal com dependrà dels criteris que s'hi vulguen seguir i del tipus de text a què es referesquen. De més a més, es fa impossible una distribució en compartiments estancs: una mateixa unitat que opere com a marcador en un text pot exercir alhora funcions diferents. Els mecanismes a través dels quals es poden proposar, reforçar o restringir inferències per mitjà del llenguatge són tan complexos com sofisticades: són les interactuacions entre els diversos enunciats d'un discurs, o les línies de força que vinculen l'emissor al mateix text i al destinatari (efectiu o imaginat). Això fa que, dins d'un text, una simple conjunció adversativa —per posar un exemple ben senzill de marcador, des del punt de vista morfològic— pugui no solament guiar un univers d'inferències a partir dels enunciats que vincula, sinó que aporte solucions de continuïtat en la progressió del discurs (amb un valor additiu, per tant) i també pistes respecte de les actituds de l'emissor respecte del contingut que vol transferir i sobre les relacions que proposa d'establir amb el destinatari (un valor modalitzador), etc.

El mateix Portolés revisaria i ampliaria, un lustre més tard, les seues aportacions sobre els marcadors discursius en *Marcadores del discurso* (1998), un lli-

12. El mateix exemple reportat per Portolés en l'explicació d'aquest tipus de marcadors ens pot servir ací de referència per a valorar-ne les funcions en el cas de discursos escrits:

(4)

A: *Serà una festa avorridíssima*

B: *Però ve Joan*

A: *Precisament per això*

L'última intervenció de A en el diàleg, «precisament per això», modifica, fins al punt de capgirar-les, les inferències a què semblava invitar la intervenció de B: la participació de Joan en la festa passa de ser una garantia de diversió a constituir una amenaça d'avorriment. Ara bé: la traducció del contingut del diàleg en un discurs escrit monodireccional clàssic —amb un únic autor, i sense possibilitat d'intercanvi de papers entre emissor i receptor—, potser seria de la manera següent:

(5) *Joan vindrà, però precisament per això la festa serà avorridíssima.*

Quan és un únic locutor qui assumeix l'enunciat inicial —el que obri falses expectatives d'inferència—, el qui activa el marcador d'inversió inferencial i el qui hi explicita el sentit correcte de les inferències que hi calia col·legir, ens trobem realment davant la contraposició de dos enunciats mitjançant una marca que, a fi de comptes, opera exactament igual que un connector contraargumentatiu. En l'exemple (5), hem volgut accentuar el matís adversatiu amb la inclusió de la conjunció *però* —ja present en el diàleg presentat per Portolés—, amb independència que la frase es podria construir de manera equivalent sense necessitat de tal construcció:

(6) *Joan vindrà. Precisament per això la festa serà avorridíssima.*

Tal com es pot comprovar en aquesta última construcció, *Precisament per això* actua ací com a vincle entre dos enunciats interrelacionats, de manera que en guia les inferències pertinents. I les guia de la manera següent: el segon enunciat («la festa serà avorridíssima») suprimeix, invertint-la, la inferència possible del primer enunciat («Joan vindrà») en l'hipotètic sentit de 'si Joan ve, la diversió és segura'. En definitiva: el marcador d'inversió inferencial no deixa de ser ací un clar cas particular de *marcador contraargumentatiu* o *adversatiu*. I és que, per a registres escrits en general, locucions com *precisament*, *precisats per això*, *per això mateix*, *justament* presenten facultats que les habiliten per a l'expressió més o menys subtil de contrastos adversatius entre dues proposicions.

bre de referència sobre el tema dins l'àmbit de la lingüística hispànica. Aquest nou treball inclou un capítol sencer sobre propostes de classificació. En síntesi, hi proposa una ordenació en els tipus següents:

CLASSIFICACIÓ DELS MARCADORS DISCURSIUS SEGONS J. PORTOLÉS (1998)

1. Estructuradors de la informació
  - 1.1. Comentadors
  - 1.2. Ordenadors
    - 1.2.1. Marcadors d'obertura
    - 1.2.2. Marcadors de continuïtat
    - 1.2.3. Marcadors de tancament
  - 1.3. Digressors
2. Connectors
  - 2.1. Connectors additius
  - 2.2. Connectors consecutius
  - 2.3. Connectors contraargumentatius
3. Reformuladors
  - 3.1. Reformuladors explicatius
  - 3.2. Reformuladors rectificatius
  - 3.3. Reformuladors de distanciament
  - 3.4. Reformuladors recapitulatius
4. Operadors discursius
  - 4.1. Operadors de reforç argumentatiu
  - 4.2. Operadors de concreció
  - 4.3. Operador de formulació
5. Marcadors de control de contacte

Si posem en contrast les dues propostes de classificació de Portolés (1993 i 1998), apreciem diferències com les següents:

a) En el camp dels *connectors*, a penes hi ha variacions entre la proposta de 1993 i la de 1998. Amb tot, els anomenats *connectors reforçadors d'inferències* (que en el primer treball incloïen *justificatius* i *consecutius*) han desaparegut, substituïts únicament pels *connectors consecutius* del treball de 1998.

b) En l'apartat dels reformulatius, la simple distinció entre *parafràstics* i *no parafràstics* ha donat lloc a una altra que posa èmfasi en els matisos explicatius, rectificatius, de distanciament o recapitulatius.

c) Els *ordenadors del discurs* i els *digressors*, amb les mateixes característiques que en l'estudi de 1993, són en el de 1998 posats en relació dins d'un mateix apartat en què, juntament amb els *comentadors* (aquests últims no considerats en el primer treball),¹³ integren el bloc dels *marcadors estructuradors de la informació*.

d) Els *marcadors de rectificació*, els *d'inferències paraleles* i els *d'inversió inferencial* deixen de considerar-se en l'estudi de 1998.

13. Portolés (1998: 137-138) caracteritza aquests marcadors *comentadors* de la manera següent: «presentan el miembro del discurso que introducen como un nuevo comentario, lo que lo

e) Els *retardadors del col·loqui* i les *falques lingüístiques* deixen de ser considerats en un apartat específic i passen a inscriure's en el marc dels *marcadors de control de contacte*, al costat d'altres elements lingüístics de reclam d'atenció per a mantenir el contacte o comprovar el canal, i de les fórmules exhortatives i apel·latives que impliquen activament l'interlocutor.

f) La noció de *modalitzador* només es reprén, parcialment, en el cas particular dels anomenats *operadors de reforç argumentatiu* (i, tangencialment, també en l'anecdòtic apartat *operador de formulació*, referit exclusivament a la partícula *bueno*).

g) Quant als anomenats *operadors de concreció*, es tracta de marcadors que eren tractats en l'article del 1993, i que, si més no, susciten reserves pel que fa a la qualitat d'*operadors*, ja que —almenys des de la nostra òptica— sí que estableixen un cert tipus de relació entre el membre del discurs en què es localitzen (el que expressa concreció o exemple) i la generalització precedent (explícita o no).

Aquest contrast entre les dues propostes de classificació per als marcadors discursius, realitzades per un mateix lingüista en només cinc anys de distància, posa de manifest la dificultat en l'establiment de taxonomies tancades, definitives i plenament satisfactòries en la definició i l'ordenació d'aquests elements lingüístics. El mateix fet que la noció de *marcador* implique, en qualsevol llengua, aspectes pragmàtics i inferencials, discursius i de cohesió, gramaticals i morfosintàctics, semàntics i instructius multiplica enormement els angles d'estudi possibles, les casuístiques que hi caldria considerar, les variables que convindria considerar en l'establiment de criteris.

CONCLUSIÓ

Totes les prevencions —ho hem pogut comprovar— són poques, per tant, en la sistematització dels marcadors discursius. I les justificacions últimes en l'adopció d'una o una altra taxonomia hauran de respondre, per força, a exigències concretes de funcionalitat. Tanmateix, considerem que, després de les discussions ací presentades, resulta oportú concretar, ni que siga com a referència provisional, una proposta de classificació per als marcadors discursius en català. La nostra, il·lustrada amb els exemples pertinents, queda finalment de la manera següent:

1. Marcadors additius o continuatius

àdbuc, així com, així com també, així mateix, al seu torn, altrament, amb tot això, a més, a més a més, com també, com tampoc, d'això, d'altra banda, de fet, de la mateixa manera,

---

distingue del discurso previo. Este discurso anterior se comprende como un comentario distinto —esto es, que responde a otro tópico— o como una preparación al nuevo comentario introducido por el marcador.» Hi esmenta com a exemples *pues, bien, pues bien, así son las cosas* i *dicho esto*.

demés, de més a més, efectivament, en realitat, encara, encara menys, encara més, endemés, és més, i, i fins i tot, igualment, (i) també, ...i tot, més, més encara, més enllà, més que més, ni, ni tan solament, ni tan sols, no res menys, o, realment, sobretot, ultra això, etc.

2. Marcadors causals o justificatius

a causa que, a fi de comptes, a la fi, al cap i a l'últim, al cap i a la fi, al capdavant, atés que, ben mirat, car, com, com que, comptat i debatut, com siga que, considerant que, considerat tot, després de tot, donat que, en darrer terme, en definitiva, efectivament, en efecte, fet i fet, finalment, havent esguard que, ja que, per raó que, per tal com, perquè, puix, puix que, que, vist que, etc.

3. Marcadors consecutius o illatius

així, així doncs, així és que, això implica que, això suposat, al punt on som, aleshores, consegüentment, d'això es desprén que, de forma que, de (tal) manera que, doncs, ...doncs, en aquest cas, en conseqüència, essent així, fins al punt que, llavors, per això, per aquest motiu, per aquesta raó, per consegüent, per tant, sent així, etc.

4. Marcadors adversatius o contraargumentatius

a desgrat d'això, a despit d'això, a part d'això, a pesar d'això, així i tot, això a part, això de banda, això no obstant, això sí, al contrari, al revés, altrament, amb tot, amb tot i això, amb tot i que, ans, ara, ara bé, baldament, bé que, ben al contrari, contràriament, coste el que coste, d'altra manera, d'altra part, després que, de tota manera, de totes maneres, de totes passades, diferentment, emperò, en canvi, en escanvi, en oposició, en tot cas, encara que, fins i tot així, fora d'això, i això que, mal que, malgrat això, mentre que, mes, més aviat, no obstant això, nogensmenys, o bé, o si no, per bé que, per contra, per contrapartida, per descomptat, per més que, però, ...però, si, si bé, si bé és cert que, si és cert que, siga com vulga, sinó, sinó que, tanmateix, tant sí com no, tot i així, tot i això, tot i que, etc.

4.1. Marcadors de rectificació

dic, més aïna, més aviat, millor dit, dic mentida!, això és mentida; o, per millor dir; o, més ben dit; o, per dir-ho millor; ai! Vull dir, etc.

4.2. Marcadors d'inversió inferencial

justament, per això mateix, precisament, precisament per això, etc.

5. Marcadors reformulatius

5.1. Marcadors reformulatius parafràstics

aclaresc, ço és, dit d'una altra manera, dit de forma més simple, dit de manera més simple, dit en altres paraules, dit en altres termes, dit més fàcil, efectivament, en altres paraules, en altres termes, en efecte, és a dir, o sia, per dir-ho així, val a dir, vull dir, etc.

5.2. Marcadors reformulatius no parafràstics

a dir veritat, si bem de ser francs, a saber, és a saber, a manera de resum, a tall de resum, dit en poques paraules, en una paraula, dit en una paraula, en quatre paraules, dit en quatre paraules, breument, succintament, en dues paraules, en quatre ratlles, sumàriament, vol dir-se que, en quatre mots, en conclusió, en definitiva, en fi, en resum, en síntesi, en suma, a fi de comptes, al capdavant, comptat i debatut, al cap i a la fi, fet i fet, al cap i a l'últim, a la fi, considerat tot, en darrer terme, ben mirat, després de tot, tot ben garbellat, etc.

6. Ordenadors del discurs

6.1. Marcadors d'obertura

abans de tot, d'antuvi, d'arribada, d'entrada, d'un cantó, d'un costat, d'una banda, de bell antuvi, de bell principi, de bon començament, de bon principi, de primer, de primer moment, en primer lloc, en un primer moment, en una primera instància, per començar, primer, primer X, primerament, etc.

6.2. Marcadors de continuïtat

d'altra banda, de l'altra, després, en segon (tercer) lloc, segon (tercer), segon (tercer) X, etc.

6.3. Marcadors de tancament

a l'últim, en fi, finalment, per acabar, per fi, etc.

7. Marcadors de digressió

a propòsit, ara que hi pense (pensem), ara que ho dius (diem, dic), de passada direm que, dit entre parèntesis, pel que fa al cas, referent a això, sobre això, etc.

8. Marcadors d'inferències paral·leles

també, tampoc

9. Marcadors de concreció

com a exemple, com ara, concretament, en concret, en la pràctica, en particular, és el cas de, és una bona mostra, n'és un exemple, per exemple, per posar un exemple, verbigràcia, etc.

10. Marcadors introductors d'excepcions

a l'enfora de, descomptant, exceptuant, enfora de, llevat de, n'és una excepció, salvant, tret de, etc.

11. Temporals

a continuació, a deshora, a destemps, a hora baixa, a hores d'ara, a l'instant, a la llarga, a la nit, a la vesprada, a les acaballes, a mitja tarda, a partir d'aleshores, a punta de dia, a trenc d'alba, a vegades, a voltes, abans, abans de gaire, abans-d'ahir, abans-d'ahir l'altre, acabat, adés, adesiara, ahir, al cap de poc, al cap de poca estona, al capvespre, al foscant de la nit, al mateix temps, al matí, al més aviat possible, al mig matí, al migdia, al present, al vespre, aleshores, alhora, amb freqüència, anit, anit passada, antany, ara, ara com ara, ara i adés, ara mateix, ara per ara, aviat, avui, ben sovint, com més aviat millor, d'aleshores ençà, d'ara endavant, d'ara enllà, d'hora, de bon matí, de dia, de dies, de matí, de matinet, de moment, de nit, de nits, de part de vespre, de seguida, de sol a sol, de tant en tant, de tard en tard, de vegades, dejorn, demà, demà passat, demà passat l'altre, des d'aleshores, després, despús-ahir, despús-anit, despús-demà, dins de poc, en acabat, en aquell moment, en endemig, en l'endemig, en molt poc de temps, en un no res, encara, enguany, ensems, entretant, fa dies, fa poc, fa temps, freqüentment, havent acabat, immediatament, ja, ja mai, l'endemà, l'endemà passat, l'endemà passat l'altre, llavors, mai, mai de la vida, mai més, mentrestant, més tard o més d'hora, molt sovint, per endavant, sempre, sense tardar, simultàniament, sovint, suara, tard, tot el dia, tot seguit, tot sovint, tothora, una vegada, una volta, etc.¹⁴

12. Espacials

a baix, a dalt, a damunt, a darrere, a davant, a dins, a dintre, a fora, a l'entorn, a l'esquerra, a la dreta, a la vora, a les envistes, a prop, a sobre, a sota, a tocar, ací, al capdamunt, al capdavall, al damunt, al darrere, al davant, al voltant, allà, allí, als afores, amunt, aquí, arreu, arreu, avall, avant, baix, cap a baix, cap a dalt, cap al darrere, cap al davant, cap allà, cap amunt, cap aquí, cap avall, cap endins, cap enfora, d'ací d'allà, d'ací i d'allà, d'allà estant, d'aquí estant, dalt, daltabaix, damunt, darrere, davall, davant, de baix estant, de dalt estant, de dins estant, de fora estant, de lluny, de lluny estant, de prop, de prop estant, dessobre, dessota, dins, dintre, ençà, endarrere, endavant, endins, enfora, enlaire, enllà, enlloc, enre-re, entremig, fora, lluny, onsevulga, onsevulla, pertot, pertot arreu, prop, sobre, sota, etc.

14. Tal com es pot veure, hem apuntat en aquest apartat de marcadors temporals els principals adverbis i locucions temporals de temps. Deixant de costat el fet que l'etcètera final seria ací, evidentment, extensíssim, resulta oportú de fer un parell de consideracions. D'un costat, que els adverbis i les locucions adverbials de temps només es poden considerar com a marcadors discursius en tant que, ultra la fixació de coordenades cronològiques, aquests elements (igual que els espacials de l'apartat posterior) faciliten la connexió entre diferents segments del discurs: fet i fet, i especialment en seqüències textuais narratives, més que no l'expressió de temps assumeixen una funció pragmàtica d'enllaç entre els enunciats que donen compte dels fets o esdeveniments narrats. De l'altre costat, cal observar que molts d'aquests marcadors temporals —com també el espacials—, per mitjà de processos de gramaticalització poden exercir funcions d'ordenació del discurs: de situació dels enunciats en la línia textual, per una simple analogia entre la magnitud del temps i la de la progressió discursiva.

13. De localització dins del discurs

*en aquest apartat, en aquest capítol, en aquesta secció, en el capítol anterior, en el capítol següent, en el paràgraf anterior, en el paràgraf següent, en l'apartat anterior, en l'apartat següent, etc.*¹⁵

14. D'introducció d'un nou tema

a propòsit de, en relació amb, pel que fa a, quant a, referent a, relativament a, respecte de, sobre, sobre el punt de, tocant a, etc.

15. Finals

a fi i efecte que, a fi que, a l'efecte que, amb la finalitat que, amb la intenció que, de cara que, de por que, perquè, per tal que, que, etc.

16. Condicionals

admetent que, concedint que, donat cas que, en cas que, en el cas que, en el supòsit que, imaginant que, mai per mai que, mai que, només que, posat cas que, posat que, si, si de cas, si per cas, si és així que, si mai, etc.

17. Comparatius

tant (o tanta)... com, tan... com, més... que (o que no, que no pas, que sí, que no que, que no pas que), més... del que (o de la que, dels que, de les que), menys... que, menys... del que, com més... més, com més... menys, com menys... menys, com menys... més, quant (o quanta) més... tant (o tanta) més, quant (o quanta) menys... tant (o tanta) menys, així com, tant més... com més, etc.

18. D'enumeració incompleta

etc., etcètera, i així, i alguna cosa més, i tants d'altres, i la llista encara es podria ampliar, per posar només uns pocs exemples, etc.

19. D'inici i de final de text

Heus ací que..., Això diu que era i no era..., S'inicia/comença la sessió..., I conte contat, per la ximenera s'ha escapat, I foren feliços i menjaren anissos, S'alça la sessió, etc.

20. Modalitzadors

JOAN BORJA I SANZ
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALARCOS 1980³: E. Alarcos, *Estudios de gramática funcional del español*, Madrid, Gredos.
- ALCINA FRANCH / BLECUA, 1975: J. Alcina Franch / J. M. Blecua, *Gramática española*, Barcelona, Ariel.
- BLAKEMORE 1987: D. Blackmore, *Semantics constraints on relevance*, Oxford, Blackwell.
- BLAKEMORE 1988: D. Blackmore, «La organización del discurso», F. J. Newmeyer (ed.) *Panorama de la lingüística moderna de la Universidad de Cambridge, IV*, Madrid, Visor, 1992, 275-298.
- BLAKEMORE 1992: D. Blackmore, *Understanding Utterances. An Introduction to Pragmatics*, Oxford, Blackwell.
- BLASS 1990: R. Blass, *Relevance Relations in Discourse*, Cambridge, Cambridge University Press.
- BORETTI DE MACCHIA 1984: S. H. Boretti de Macchia, «Gramática del texto. Conectivos», *Estudios Filológicos*, 19, 7-15.

15. D'acord amb els comentaris de la nota anterior, caldria considerar en aquest apartat els abundants marcadors temporals i espacials que, mitjançant processos de gramaticalització, acaben assumint funcions de localització en el discurs.

- BRIZ 1998: A. Briz, *El español coloquial en la conversación*, Barcelona, Ariel.
- CASADO VALVERDE 1991: M. Casado Valverde, *Introducción a la gramática del texto español*, Barcelona, Barcanova.
- CASADO 1993: M. Casado Valverde, *Introducción a la gramática del texto español*, Madrid, Arco-Libros.
- CORTÉS 1991: L. Cortés, *Sobre conectores, expletivos y muletillas en el español hablado*, Málaga, Ágora.
- DIJK 1979: T. A. Dijk, «Pragmatic connectives», *Journal of Pragmatics*, 3, 447-456.
- DUROT 1983: O. Ducrot, «Puisque: essai de description polyphonique», *Revue Romane*, número especial 24, 166-185.
- DUROT *et al.* (1980): O. Ducrot *et al.*, *Les mots du discours*, París, Minuit.
- FRASER 1990: B. Fraser, «An approach to discourse markers», *Journal of Pragmatics*, 14, 383-395.
- FUENTES 1987: C. Fuentes Rodríguez, *Enlaces extraoracionales*, Sevilla, Ediciones Alfar.
- FUENTES 1996: C. Fuentes Rodríguez, *La sintaxis de los relacionantes supraoracionales*, Madrid, Arco-Libros.
- FUENTES / ALCAIDE 1996: C. Fuentes Rodríguez / E. R. Alcaide, *La expresión de la modalidad en el habla de Sevilla*, Sevilla, Publicaciones del Ayuntamiento.
- GILI GAYA 1961: S. Gili y Gaya, *Curso superior de sintaxis española*, Barcelona, Ediciones Spes.
- GRICE 1989: H. P. Grice, *Studies in Way of Words*, Cambridge, Harvard University Press.
- GUTIÉRREZ 1978: M. I. Gutiérrez, *Las estructuras sintácticas del español*, Madrid, SGEL.
- HALLIDAY / HASAN 1976: M. A. K. Halliday / R. Hasan, *Cohesion in English*, Londres, Longman.
- LLORENTE 1996: M. T. Llorente, *Organizadores de la conversación. Operadores discursivos en español*, Salamanca, Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca.
- MAINGUENEAU / SALVADOR 1995: D. Maingueneau / V. Salvador, *Elements de lingüística per al discurs literari*, València, Tàndem Edicions.
- MARTÍNEZ 1984-1985: J. A. Martínez, «Conectores complejos en español», *Archivum*, 34, 69-90.
- MARTÍNEZ 1997: R. Martínez, *Conectando texto*, Barcelona, Octaedro.
- MEDEROS MARTÍN 1988: H. Mederos Martín, *Procedimientos de cohesión en el español actual*, Santa Cruz de Tenerife, Publicaciones Científicas del Excelentísimo Cabildo Insular de Tenerife.
- PIQUER 1995: A. Piquer, «Fraseología i discurs narratiu: anàlisi d'alguns casos en la novellística contemporània», *Caplletra*, 18, 121-132.
- PONS 1998: S. Pons, *Conexión y conectores. Estudio de su relación en el registro informal de la lengua*, València, Universitat de València.
- PORTOLÉS 1993: J. Portolés, «La distinción entre los conectores y otros marcadores del discurso en español», *Verba*, 20, 141-170.
- PORTOLÉS 1998: J. Portolés, *Marcadores del discurso*, Barcelona, Ariel.
- ROULET 1985: E. Roulet *et al.*, *L'articulation du discours en français contemporain*, Berna, Peter Lang.
- RUBATTEL 1987: C. Rubattel, «Actes de langage, semi-actes et typologie des connecteurs pragmatiques», *Linguisticae Investigationes*, 11:2, 379-404.
- SALVADOR 1994: V. Salvador, «Els marcadors discursius en l'assaig: algunes estratègies de l'escriptura de Joan Fuster», *Catalan Review*, 7, 1-2, 323-334.
- SCHIFFRIN 1987: D. Schiffrin, *Discourse Markers*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SPERBER / WILSON 1986: D. Sperber / D. Wilson, *Relevance*, Oxford, Basil Blackwell.
- VILARNOVO 1991: A. Vilarnovo, «Teorías explicativas de la coherencia textual», *Revista Española de Lingüística*, 21:1, 125-144.